OVER GEVELSTEENEN

Het huis heeft bij ons Hollanders altijd een voorname plaats in het leven ingenomen. De magistraat, de koopman of ambachtsman, die zich een huis lieten bouwen, deden dit met zorg en met smaak. Met eenvoud, wanneer de financieele toestand dat eischte, met grootere sierlijkheid, wanneer de omstandigheden beter waren. Men denke hierbij maar aan het gebruik van natuursteen en beeldhouwwerk aan de gevels.

Niet alleen de degelijkheid en het oog voor een harmonisch geheel van het gebouw, maar ook het besef van eigenwaarde sprak mee. Hierin moet voor een groot deel ook de reden van het aanbrengen van gevelsteenen worden gezocht. Daarnaast sprak bij enkelen ook reeds de reclamewaarde van een uitbeelding mee. Men denke aan den fraaien gevelsteen „de Goecoop". Ook wel om een gemakkelijke aanduiding van het huis te hebben, omdat een deel van de bevolking analphabeet was en huisnummers toen nog ontbraken.

Wanneer de beeldensnijder een bekwaam en kunstzinnig vakman was, kwam de invloed van de verschillende bouwstijlen in de gevelsteenen tot uiting. En Gouda heeft goede beeldhouwers gekend, waarvan waarschijnlijk de grootste Gregorius Cool was, die in 1602 de vereerende opdracht kreeg het bordes voor het stadhuis te maken. Verder werkten in Gouda, zooals mej. Dr. Elizabeth Neurdenburg in de Derde Verzameling schreef, de beeldensnijders Cornelis Willems Cuer of Cuyr en Jan Symonsz, de vader van Cool's knechts.

Men mag dan ook wel aannemen, dat Gregorius Cool een man van gezag was op het gebied van beeldensnijden en dat het niet onmogelijk is, dat de fraaiste gevelsteenen, die in den tijd van zijn werken in Gouda van zijn hand of later van zijn leerlingen ontstonden, dus uit zijn school afkomstig zijn. In 1603 begon hij aan het bordes, in 1614 huwde hij, in 1615 werd hij poorter van Gouda en in 1629 overleed hij en werd in de St. Janskerk begraven. En juist uit dien tijd dateeren de fraaiste gevelsteenen.

Het is jammer, dat door de tijdsomstandigheden het archief van de notarissen uit dien tijd niet kan worden geraadpleegd, anders

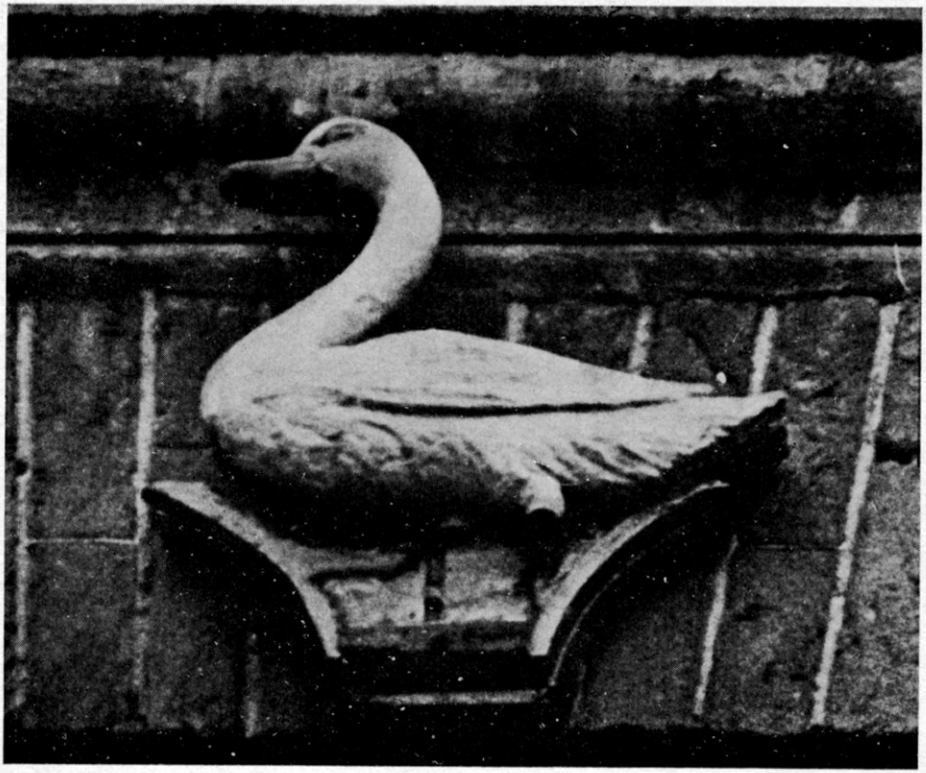

Foto J. van der Hoeven.

„De Zwaan" op de Hooge Gouwe, no. 59.

Foto J. van der Hoeven.

„In Haestrecht" op de Peperstraat, no. 142.

zou daaruit waarschijnlijk meer zekerheid worden verkregen. Wij hopen echter later hierop terug te komen, waardoor ook meer gegevens kunnen worden verstrekt in welk huis precies sommige steenen zaten en wie ze heeft laten aanbrengen.

Zooals we reeds zeiden, was ook de stijl van invloed op de gevelsteenen. Een vorm daarvan was de „cartouche", die, naar prof. W. v. d. Pluym in één zijner werken schrijft, de Italianen uit de klassiek Romeinsche kunst hadden afgeleid.

De cartouche kreeg later de vorm van uitgerold perkament, dat ingesneden en uitgeknipt werd, waardoor het „rolwerk"-ornament ontstond. Men wist er fantastische ornamenten, tot de grilligste toe, van te maken. Bezie hiervoor maar eens den steen van „Het Herthuis".

„Het Herthuis", in oude protocollen ook wel „Het Harthuys" genoemd, was in de 17de eeuw te dezer stede het zoogenaamde „Heerenlogement" en stond aan de Markt, waar nu het pand van de fa. Lijnkamp staat. Regeerende personen namen daar zelfs hun intrek. Bij een bezoek van Prins Willem III aan Gouda werden daar twee middagmalen gehouden, waaraan 50 personen aanzaten. Deze fraaie steen, die thans een plaats in het museum heeft, laat zien, welk een zorg aan de uitvoering hiervan is besteed.

Als één der oudste gevelsteenen mogen wij waarschijnlijk wel beschouwen de geschonden *„Zwaan"* (zonder pooten!), die prijkt aan den gevel van het pand Hooge Gouwe 59. Het is mogelijk, dat op of nabij deze plaats, vóór den bouw van ons fraaie raadhuis, „Het stads gemeen Raadhuis" heeft gestaan. Maar dit moet reeds zijn geweest voor 1438, want Walvis zegt: „Omtrent twee jaren na Vrouw Jacoba's dood, in den jaare 1438, op St. Ludovicusfeestdag, den 25 Augustus, verteerde voor de tweede maal eene schrikkelijke en deerlijke brand" de geheele stad op vijf huizen na, waaronder men de brouwerij „De Zwaan" telde. In 1438 was „De Zwaan" dus een brouwerij. Een officiëele telling stelde vast, dat er in die jaren 153 brouwerijen in Gouda waren. In het jaar 1588 bestonden er nog 120. Tot in 1817 was „De Zwaan" nog brouwerij. Zij behoorde toen tot de laatste vier, n.l. „De Zwaan", „Het Anker", „De Ossenkop" en „De drie Kruizen".

Eveneens één der oudste nog in den gevel zittende steenen is *„In Haestrecht"*, die menigeen achteloos zal voorbijloopen, omdat deze in een tegenwoordig onaanzienlijk pand aan de Peperstraat 142 is geplaatst. Dit huis is waarschijnlijk omstreeks 1615 verbouwd en was ongetwijfeld een koopmanshuis en van een luifel voorzien.

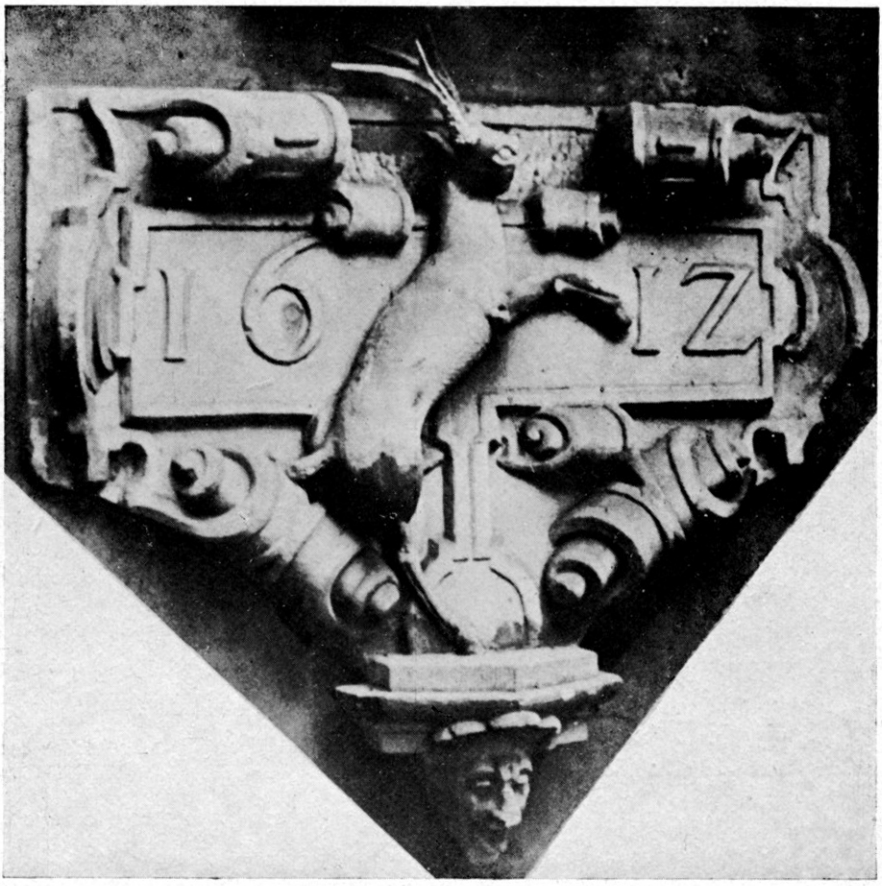

Foto Willemson.

Gevelsteen uit „Het Herthuis", eertijds op de Markt.
(Stedelijk Museum, Gouda).

Foto Willemson.

De „Loyhalle", eertijds op de Jeruzalemstraat.
(Stedelijk Museum, Gouda).

De oogen, waaraan deze was bevestigd, zitten nog in den bovenbalk. De trapgevel, de gevelsteen en de fries hebben het gebouw een voornaam en artistiek aanzien gegeven, waarvan de sporen nog zijn te zien.

De eigenaar, die den steen „In Haestrecht", waarop een toren, molen, en water met scheepjes, zijn afgebeeld, in den gevel liet plaatsen, zal waarschijnlijk uit Haastrecht afkomstig zijn geweest. De oorspronkelijke bewoner heette Heyn van Haestrecht, want in Rollin Couquerque: De oudste rechtsbronnen der stad Gouda, staat onder ‚Verpachtingen van Vestens en de Bogen" in 1415:

no. 7. Item in 't selve jaer verpacht Willem Hessel dat erfcijn after Heijn van Haestrecht in die Peperstrate aan der stede vesten tsjaers om.....(hier was de brief afgescheurd).

Heijn van Haestrecht woonde in 1415 dus reeds in de Peperstraat en het erfje lag achter zijn woning en strekte zich uit tot aan de Bogen. Op oude kaarten van onze stad is ook te zien, dat het westelijk deel van de tegenwoordige Bogen niet bebouwd was. De steen is in 1615 bij de verbouwing van het pand in den gevel bewaard gebleven. Aan den gevelsteen hechtte de bewoner veel waarde. Het kwam zelfs meermalen voor, dat bij verhuizing van den bewoner de steen uit den muur werd gehaald en in den gevel van het nieuw bewoonde pand een plaats kreeg.

Wanneer wij later inzage kunnen krijgen van ons thans goed opgeborgen archief hopen we daar nog nadere mededeelingen over te kunnen doen. Dan hopen wij ook over *„De Klimmende Bok"*, die thans nog in het pand Raam 178 prijkt, iets meer te kunnen schrijven. Evenals de meeste gevelsteenen was ook deze steen gepolychromeerd, maar hij heeft als zoovele andere een gele kleur gekregen, waardoor hij weinig opvalt.

Deze steen of het huis heeft hoogstwaarschijnlijk toebehoord aan de familie Bockenberg, want in het boek van de namen en wapenen der „Edele Achtbare Heeren Raaden en Vroetschappen der stad Gouda sedert 1618", komt ditzelfde wapen voor en behoorde aan den heer Bockenburch.

Te Gouda woonde in 1600, uit dien tijd ongeveer dateert de steen — hij heeft reeds een cartouchevorm — Pieter Cornelisz. Bockenberg, die van 1648 tot 1717 leefde. Hij studeerde te Leuven godgeleerdheid en kreeg naam door het publiceeren van verschillende geschriften. Later werd hij geschiedschrijver van de

Staten van Holland en Zeeland. In 1903 werd de tegenwoordige Bockenbergstraat naar hem genoemd.

Tot onze inwoners behoorde ook Andries Dirksz Bockenberg, die in 1618 vroedschapslid was. In 1623 was hij Thesaurier en in 1631 Fabrieksmeester. In 1643 is hij overleden. De naam Bockenberg kwam in Gouda meer voor, want in 1589 was Aart Gijsbertsz Bockenberg waard in „Het Herthuys".

De fraaiste gevelsteenen zijn wel die van de *„Loyhalle 1603"* en *„Abrahams offer"*. Zij zijn beide in het bezit van ons museum. Men ziet hierop ook de cartouche en het rolwerkornament.

In den gevel van de „Loyhalle" — voorheen aan de Jeruzalemstraat — waar het laken werd gekeurd, stond deze fraaie van kunstzin getuigende steen. Het rolwerk spreekt hier wel zeer sterk en is de hoofdversiering van den steen geworden. En hoe schoon en natuurgetrouw zijn de mannen aan weerszijden uitgebeeld. De eene torst het laken op den schouder, terwijl de ander de stof onder den arm draagt. De kleeding komt overeen met die van den jongen, die boven den ingang van het weeshuis staat afgebeeld. De naar voren gebogen puntmuts vindt men ook terug bij één van de figuren, welke boven het Lazaruspoortje staan afgebeeld. Het is een kunstenaar met bijzondere begaafdheid geweest, die dezen steen heeft gebeiteld en het lijkt ons niet onmogelijk, dat de groote Gregorius Cool, waarvan mej. Dr. E. Neurdenburg schrijft, dat hij een goed beklante werkplaats in Gouda had, de maker van dezen steen is.

De steen *„Abrahams offer"*, welke vermoedelijk een plaats in den gevel van een huis aan de Hoogstraat heeft gehad, is ook wel van het rolwerkornament voorzien — men ziet het voorgestelde omgerolde perkament dat met spelden is vastgestoken — maar de hoofdversiering wordt toch gevormd door Abraham en diens zoon, door den engel, die het zwaard vasthoudt, den ram, die met zijn horens in het struikgewas is verward en door het offervuur. Met groote zorg en zuiverheid is de voorstelling naar de gegevens van het Bijbelverhaal uitgebeeld en geworden tot een juweel van beeldhouwkunst, dat ook een Gregorius Cool waardig is geweest.

Dergelijke steenen, gepolychromeerd zooals ze waren, vormden een groote bekoring voor het oog en moeten een fraaie versiering aan het huis hebben gegeven.

In deze bijdrage willen wij ook laten afdrukken een steen, wel mooi van omlijsting, maar toch niet zoo kunstig van een cartouche voorzien. We bedoelen hiermede het steentje, voorstellende *„De*

Foto J. van der Hoeven.

„De Fortuin" op den Kleiweg, no. 35.

Fortuin", dat, een plaats heeft in den gevel van het pand Kleiweg 35. „De Fortuin" stond vroeger altijd afgebeeld als een naakte vrouw, staande op een bal. In haar handen houdt zij een zeiltje of shawl, waar de wind in blaast en haar op den bal vooruit of terug doet rollen. De grilligheid van de fortuin wordt uitgebeeld door de naakte vrouw en het wankelbare van het geluk door den bal, waarop zij staat, waardoor haar standplaats zeer labiel is en zij bovendien door den wind in het zeiltje wordt gedreven in een richting, waarin zij weinig verandering kan brengen.

In een artikel van de hand van den conservator G. C. Helbers over mr. Cornelis Cinq in de Derde Verzameling staat, dat voor het bouwen van het hofje van mr. C. Cinq eerst vier huisjes, waaronder „'t Fortuyn" aan de Nieuwe Haven werden gesloopt en de afbraak werd verkocht. Misschien is de steen toen terecht gekomen in den gevel van het pand aan den Kleiweg.

Gouda bezit nog tal van mooie gevelsteenen, waarvan wij er nog eenige willen noemen:

„De Zalm" (1670), die fraai gepolychromeerd een sieraad is in den zijgevel van hotel „de Zalm";

„Het Schaapje" (1617), dat in een gevel aan het Rotterdamsche Veer is ingemetseld;

„De Goecoop" in de Moriaan aan de Westhaven, die ook getuigt door een zeer bekwamen beeldhouwer te zijn vervaardigd;

„Het Lam" aan de Lage Gouwe 14. In oude notarisprotocollen wordt in 1551 reeds gesproken van „Het Lam" aan de Westhaven en het is zeer goed mogelijk, dat de steen door den bewoner bij verhuizing is meegenomen naar de Gouwe, notaris Luyt verkocht in 1670 het huis „'t Vergulde Lam" aan de Gouwe. De steen zat reeds in den gevel, voordat de prachtige ornamentieke kroonlijst met het jaartal 1725 werd aangebracht;

„De Spaarpot", die in den gevel van pand Gouwe 208 is afgebeeld: het model doet denken aan een handgedraaide pot;

„De Korenbloem" (1751) met het onderschrift „De molen van de korenblom gestigt door Dirk en Ary Negendusent" aan de Verlorenkost: een deskundige deelde ons echter mede, dat de bloem geen korenbloem, maar een klaproos is...;

„De Leeuw in den Hollandschen tuin" in het pand Gouwe 143, een vroeger veel gebruikte voorstelling van den Nederlandschen leeuw, die de Zeven Provinciën verdedigt. Deze voorstelling werd voor vele doeleinden gebruikt: als vignet in een boek, watermerk

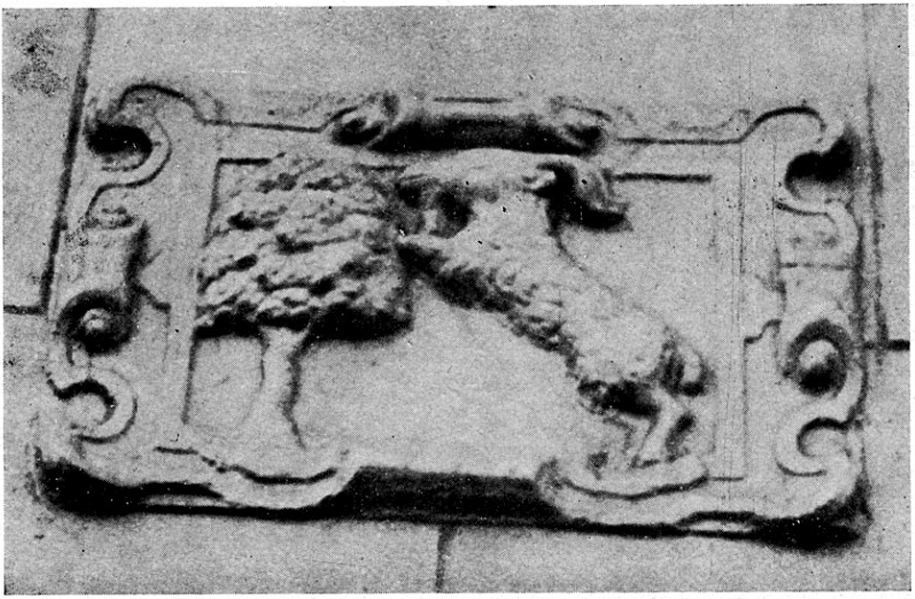

Foto J. van der Hoeven.

„De Klimmende Bok" op de Raam, no. 178.

Foto Willemson.

„Abrahams offer".

(Stedelijk Museum, Gouda).

in papier, inwikkelpapier voor de pijpmakers en op haardplaten. Op één daarvan, waarop het jaartal 1661 is vermeld, staat nog: Pugno pro Patria. Dit schreef men dikwijls onder of boven de uitbeelding. Deze oude voorstelling gaat terug tot de 15de eeuw en was in dien tijd een modefiguur;

de tweemaal twee voorstellingen in de fries van het oude *Gildehuis* der steenhouwers aan de Naaierstraat 6;

„De hakkende man" (1644) in den zijgevel van het hoekpand Gouwe—Groenendaal, N.-zijde;

„De drie roode koolen" aan het Jaagpad;

en nog enkele andere, waaronder *„De Bel"* aan de Lazaruskade 31 en

„Het Scheepje" in de Kuiperstraat 52.

Gouda is dus nog rijk aan de uitingen van eigenwaarde van onze voorouders. Het is echter te betreuren, dat de meeste steenen niet gepolychromeerd zijn, zoodat zij niet opvallen en geen cachet aan de gebouwen geven, waarin ze zijn aangebracht.

H. MAASKANT.